

SHOIRA SHAMS IJODIDA MA'NO KO'CHISH USULLARI

Xo'janiyazova Barno Rustam qizi

UrDU magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11318373>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Shoira Shams ijodidagi ma'no ko'chish turlari xususida mulohazalar olib borildi. Shoira Shamsning "Javrikim jonim o'tar" nomli to'plamidagi bir nechta g'azallari tahlil qilinib, ulardagi metafora, metonimiya va sinekdoxa misollar topildi. Bu g'azallardagi shoiraning qalb izhorlari tahlilga tortildi.

Kalit so'zlar: metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik, ma'no ko'chishi, obraz, timsol.

METHODS OF TRANSFERRING MEANING IN THE CREATION OF POET SHAMS

Abstract. In this article, comments were made about the types of transfer of meaning in the work of the poetess Shams. Several ghazals of the poetess Shams from the collection "Javrikim jonim o'tar" were analyzed and examples of metaphor, metonymy and synecdoche were found in them. The emotional expressions of the poetess in these ghazals were analyzed.

Key words: metaphor, metonymy, synecdoche, task, transfer of meaning, image, symbol.

МЕТОДЫ ПЕРЕДАЧИ СМЫСЛА В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ-ШАМОВ

Аннотация. В данной статье были даны комментарии о типах передачи смысла в творчестве поэтессы Шамс. Проанализированы несколько газелей поэтессы Шамс из сборника «Жавриким йоним о'тар» и найдены в них примеры метафоры, метонимии и синекдохи. Проанализированы эмоциональные проявления поэтессы в этих газелях.

Ключевые слова: метафора, метонимия, синекдоха, задача, передача смысла, образ, символ.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Bundan yuz yil muqaddam buyuk o'zbek shoiri Abdulhamid Sulaymon o'g'li, Cho'lpon, Adabiyot yashasa, millat yashar!" degan otashin da'vat bilan maydonga chiqqan edi. Hayot va tarix sinovlaridan o'tgan teran ma'noli bu so'zlar bugun ham o'z ahamiyati va qimmatini yo'qotgan emas. Darhaqiqat, adabiyot, san'at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi."¹ Bugungi kunda mamlakatimizda adabiyotga, san'atga e'tibor beqiyosdir. Ayniqsa, mumtoz adabiyot namunalarini o'rganish, tahlil qilish birlamchi masalaga aylandi.

¹ <https://xabar.uz/uz/madaniyat/shavkat-mirziyoyev-adabiyot-sanat-va>

Mumtoz shoirlar ijodiga nazar tashlar ekanmiz, ularda mavjud davr muammolari, ayollarning jamiyatdagi roli e'tirof etilgan. Shariat ahkomlari hukmron davrda xotin-qizlarga bo'lgan munosabat zamona zayli bilan o'zgargan.

Xotin-qizlarga bo'lgan munosabatlarni o'zgartirish ularning xo'rliklar va tazyiqlarga uchrashi kabi muammo va ularning yechimlari shoirlar ijodida lirika misolida ifodalab berilgan. Mumtoz shoirlar jamiyatda ayollarning ham o'rni bo'lishi ularning ham orzu-havaslarini borligini eslatib o'tishgan. Ayollar bilan erkaklar teng bo'lgan jamiyat, ayollarning ham bilim olish, kasb tanlash erkinligi keladigan zamona kelishiga ishongan, umid qilgan va shunga qarab harakat qilgan, turli mavzularda she'rlar yozishgan, g'azallar bitishgan.

Bugungi kunda ham yangi davr g'azalnavisligida haqiqiy o'zining o'rniga ega, mumtoz g'azallariyu she'rlari bilan o'zbek kitobxonlari ko'nglidan joy olgan shoira bu - Shoira Shamsdir.

“Qoshlari kamon, kipriklari o'q, lablari g'uncha, tishlari inju, oy yuzli, gulyuz, pariroy” bu kabi gozal so'zlarni faqatgina o'zbek adabiyotida ko'rishingiz mumkin. Chunki bu so'zlardan foydalanish bu kabi uslub o'zbek shoirlariyu, o'zbek yozuvchilariga xosdir. So'zlarda ikki xil ma'no turi mavjud bo'lib, birinchisi o'z ma'no, ikkinchisi esa ko'chma ma'no deb yuritiladi. Birinchi ma'no turiga keladigan bo'lsak, o'z ma'no so'zlarning yakka holda kelganda ham matn ichida kelganda ham bir manoni anglatga bu o'z ma'noli so'z deyiladi. Agar yakka holdagi ma'nosi bilan matn ichidagi ma'nosi ikki xil bo'lsa unda bu so'z matn ichida ko'chma ma'noda qo'llanayotgan bo'ladi. Qanday qilib so'zning o'z ma'noda va ko'chma ma'noda qo'llanilayotganini topishimiz mumkin degan savolga biz shunday deb javob beramiz: bu juda onson matn ichidagi so'zlarni yakka holda qo'llab ko'ramiz bunda yuqorida aytganimizdek matn ichidagi so'z yakka holda kelganda ham matn ichida kelganda ham bir xil ma'no anglatga o'z ma'noda qo'llanilayotgan yoki yakka holda boshqa ma'no anglatga ko'chma ma'noda qo'llanilayotgan bo'ladi.

Bugun tahlil qilmoqchi bo'lganimiz Shoira Shams ijodidagi, uning she'r-u g'azallaridagi ma'no ko'chish usullaridir.

Ma'no ko'chish usullari to'rt xil. Ular:

1. Metafora;
2. Metonimiya;
3. Sinekdoxa;
4. Vazifadoshlik.

Bular ma'no ko'chish usullarining ketma-ketligi. Bundan tashqari ma'no ko'chishining kinoya, tag ma'no degan turlari ham mavjud.

Metafora - metaphora “ko’chirma” demakdir. Predmet, narsa, hodisalarning tashqi o’xshashiligiga, shakliy, ichki belgilariga asoslanib ma’no ko’chishiga metafora deyiladi. Ko’proq tashqi o’xshashlikka metafora deyiladi. Metafora usulida nom ko’chishi narsa va hodisalar o’rtasida nisbiy o’xshashlikka ko’ra bo’ladi va ularning rangi, shakli, harakati ikkinchi shunday predmet belgisi bo’lgan nomini oladi. Bu usul bilan ma’no ko’chishi uchun umumiy belgi tushuncha saqlanadi. Misol uchun “qora niyat” bunda qora so’zida ma’no ko’chishi kuzatilyapti. “Qora qalam” bo’lganda o’z ma’no bo’lardi, “qora rang” bilan ichidagi yomon niyatni o’xshatganligi sababli metafora usulida ma’no ko’chyapti.²

Endi esa yuqoridagilardan xulosa qilgan holda Shoira Shams ijodidagi metaforalarni kuzatamiz:

Yaraldim jism-u jonidin, sabog’imdir jahonidan,

Dilimning ziynati ul zargaridur otayu onam.

Yashaman poyini doim ko’zimga to’tiyo aylab,

*Bu ko’nglim mehr ganji javharidur otayu onam.*³

Shoira Shamsning “Otayu onam” nomli g’azalida shoiraning otasi va onasiga nisbatan muhabbati, hurmati va ehtiromi e’tirof etilgan. Shoira ota va onasining jismidan, jonidan yaralganini, ular shoiraga olam sabog’ini berganini, dilining oltin-gavharlarining ona-onasi zargari ekanligini she’rda go’zal baytlar orqali isbotlaydi shoira go’yo. Ularning poyini ya’ni “oyog’i”ni ko’ziga to’tiyo aylaydi, “mehr ganjining ota-ona gavhari” ekanligini metafora orqali ifodalaydi.

Metoforaga namunalar:

Mani ishqing bila ovvora qilding,

*Ko’zim yoshini ham favvora qilding.*⁴

Yana:

Tanim Jayhun kabi to’lg’ondi oxshom,

*Ko’zimni ufqdek xunbora qilding.*⁵

Metanomiya “meta” - qayta, “anoma” - nom deganidir. Predmet narsa va hodisalarning bog’lanishidan birining nomini ikkinchisiga ko’chirish tufayli yuzaga keladigan ma’no ko’chishi metonimiya deyiladi. Bunday ma’no ko’chishiga tashqi va ichki o’xshashliklar hisobga olinmaydi balki, so’z ma’nolarining bir-biriga bog’liqligi hisobga olinadi.⁶

² O’zbek tili stilistikasi. T.: O’qituvchi, 1983, -B. 246.

³ Shoira Shams. Javrikim jondin o’tar. She’rlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 8-bet.

⁴ Shoira Shams. Javrikim jondin o’tar. She’rlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 13-bet.

⁵ Shoira Shams. Javrikim jondin o’tar. She’rlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 13-bet.

⁶ O’zbek tili stilistikasi. T.: O’qituvchi, 1983, -B. 145.

Shoira Shams ijodini quyidagi metonimik soʻzlar bezab turibdi:

*Koʻzing taftiga tushsa ikki nargis,
Erib mujgon uza ashki ravonim.*⁷

Shoiraning "Muhabbatdin" radifli gʻazalida "Ikki nargis" birikmasi orqali metonimik qator yuzaga kelgan. Bu yerda ikkita koʻzni "ikkita nargis"ga oʻxshatib, qayta nomlaydi.

*Gavharikim nilufar uzra tushub,
Qolgan ul munchoq kibi marjon boqur.*⁸

Shoirning "Jayron boqur" radifli gʻazalida "Nilufar" soʻzi orqali metonimiya hodisasi yuzaga kelgan. Bu misralarda nilufar gulga tushgan yomgʻir tomchisini munchoqqa oʻxshatgan.

Sinekdoxa "sinekdohe" – "birga anglamoq" deganidir. Butun orqali qism, qism orqali butunni ifodalash asosida soʻzlardagi maʼno koʻchish usuli sinekdoxa deyiladi. Masalan: "qoʻlimni kesib oldim" deganda qoʻlimni deb barmogʻini nazarda tutmoqda, barmoq qoʻlning qismi boʻlganligi uchun yaʼni butun orqali qismni anglatmoqda, "tuyoqlarni koʻpaytiramiz" bu gapda esa tuyoq deb hayvonlarni nazarda tutmoqda, tuyoq hayvonning qismi boʻlganligi uchun qism orqali butunni nazarda tutmoqda, yoki boʻlmasa "eshikka kiring, mehmon, bir chaqchaqlashamiz" bu gapda maʼnosi koʻchgan soʻz "eshik" soʻzi boʻlib, bu gapda "eshikka kiring" deb uyini nazarda tutmoqda. Eshik uyning qismi boʻlganligi uchun bunda ham qism orqali butun nazarda tutilmoqda.⁹

*Ishq poyida xazondur bu koʻngil,
Ul guliruxsor esa xandon boqur.*¹⁰

Shoiraning "Jayron boqur" radifli gʻazalida "Ishq poyida" soʻzi sinekdoxa yaratmoqda.

Ushbu misralarda ishq sababli xazonga aylangan koʻngil tasvirlangan va yorni guliruxsor deya taʼriflamoqda.

oʻrnida aytishimiz mumkinki, Shoira Shams ijodidagi gʻazallar oʻzining jozibadorligi, xalq tiliga yaqinligi bilan, kitobxon eʼtiborini oʻziga jalb qilishi bilan ajralib turadi. Tahlil qilmoqchi boʻlganimiz, shoira ijodidagi metofora, metonomiya, sinekdoxalar gʻazalning oʻqishlilikini, sodda va ravon usulda ifodalanganligini eʼtirof etadi.

REFERENCES

1. <https://xabar.uz/uz/madaniyat/shavkat-mirziyoyev-adabiyot-sanat-va>

⁷ Shoira Shams. Javrikim jondin oʻtar. Sheʼrlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 15-bet.

⁸ Shoira Shams. Javrikim jondin oʻtar. Sheʼrlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 28-bet.

⁹ Oʻzbek tili stilistikasi. T.: Oʻqituvchi, 1983, -B. 188.

¹⁰ Shoira Shams. Javrikim jondin oʻtar. Sheʼrlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 22-bet.

2. O'zbek tili stilistikasi. T .: O'qituvchi, 1983, -B. 246.
3. Shoir Shams. Javrikim jondin o'tar. She'rlar, badiha. Urganch. 2018-yil. 8-bet.
4. Ibragimova, Z., & Ibragimova, U. (2020). PROFESSIONAL WORDS IN THE UZBEK DIALECTS OF KARAKALPAKSTAN WHICH CAN BE FOUND IN OTHER UZBEK DIALECTS. In Recent Scientific Investigation (pp. 69-72).
5. Zamira, I., & Fazilat, M. (2022). The history of the origin of nicknames and their distinctive features in dialects
6. Ibragimova, Z. (2022). THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS AND THE PSYCHOLOGICAL DESCRIPTION OF THEIR ACTIVITIES. Science and Innovation, 1(5), 416-420.